

**КУЛТУРНО-ПОЗНАВАТЕЛЕН МАРШРУТ
„ВАЗОВИ МЕСТА В ХИСАРЯ“**

РАДОСЛАВА НЕДЕВА, ПЕЛО МИХАЙЛОВ

**CULTURAL AND EDUCATIONAL ITINERARY
„BASIC SIDES OF VAZOV IN HISARIA“**

RADOSLAVA NEDEVA, PELO MIHAILOV

The article introduce cultural and educational itinerary „Basic sides of Vazov in Hisaria“. The itinerary includes visiting 14 places which are based on the life of Ivan Vazov and his literature writings. The visiting places are well-arranged foot routes, continuing 140 minutes. „Basic sides of Vazov in Hisaria“ have the purpose to diversify the tourist product in the city.

Увод

През последните години туризмът е приоритет в икономиката на страната ни. Основните фактори за това са изградената материално-техническа база и инфраструктура, природните ресурси и културно-историческото наследство по нашите земи. Увеличаването на туристопотока към България изисква предлагане на разнообразен и качествен туристически продукт.

Целта на настоящата публикация е да се разнообрази туристическия продукт в гр. Хисаря, като се разработи и предложи културно-познавателен маршрут „Вазови места в Хисаря“, за да помогне за превръщането му в търсена дестинация и утвърждаването му като туристически център.

Потенциални потребители на маршрута „Вазови места в Хисаря“ са: а) ученици, посещаващи курорта, заради т. нар. „зелени училища“; б) ученици и студенти, идващи в града за един ден, на които може да се предложи във връзка с учебната им програма; в) туристи от третата възраст, лекуващи се в санаториумите; г) други организирани и неорганизирани туристи.

Съвременен развитие на туризма в град Хисаря

Хисаря (до 1942 г. с. Хисар, до 1964 г. с. Хисар-Момина баня, от 1964 г. гр. Хисаря) и околностите му разполагат с природни ресурси за развитието на много видове туризъм. Преобладават водните ресурси, представени от 22 извора с минерални води с общ дебит 4 500 литра/минута. Лековитото им действие се реализира чрез питейно лечение, перлени и вихрови вани, подводни масажи, инхалации с минерална вода, както и чрез комбинирано лечение в съчетание с ароматерапия, фитотерапия, масажи, акупунктура и др. Минералните води в курорта лекуват бъбречни, жлъчни, урологични, стомашно-чревни, чернодробни и заболявания на опорно-двигателния апарат.

Значението на климата нараства във връзка с голямото му влияние върху провежданото в курорта балнеолечение. Местният климат оказва положително въздействие върху болни от ревматизъм, бронхит и бронхиална астма.

Влияние върху развитието на ловния туризъм оказват ловни видове, обитаващи околността: благороден елен, сърна, дива свиня, заек, вълк, чакал, лисица, колхидски фазан, яребица, пъдпъдък и зеленоглава патица.

От антропогенните туристически ресурси най-представителни са археологическите останки. Хисарската крепостна стена е най-добре запазената в Югоизточна Европа от епохата на късната античност. В рамките на археологическия резерват влизат още римски терми, амфитеатър, обществени сгради, римска гробница, ранновизантийски базилики и др. Важна туристическа атракция е Археологическият музей, създаден през 1953 г.

Към антропогенните ресурси спадат и фолклорните празници, свързани с християнската религия, както и езически ритуали – кукерските „Джумали“, празнуването на Русалска Неделя, Мишин ден и Вълчи празници.

Материално-техническата база е важен фактор за развитието на туризма. Легловата база в Хисаря е 2564 легла (2005 г.), от които: 42 % в модерни хотели, 38 % във ведомствени почивни станции и 20 % в други средства за подслон. Заведенията за хранене и развлечения са 90, с 5200 места. Спортната база включва 11 басейна, 7 фитнес-зали, 4 тенис-корта, стадион с лекоатлетическа писта, футболно и две волейболни игрища.

Природните и антропогенни ресурси, в съчетание с материално-техническата база са условия за устойчиво развитие в Хисаря на балнеоложки и спа, конгресен, културен, еко- и селски, ловен и спортен туризъм.

Вазови места в Хисаря

Темата за Вазов и Хисаря не е нова. По нея са писали Майя Апостолова [1] и Атанас Кънчев [9]. Публикациите обаче представляват повече сбор от факти от живота на Вазов и негови произведения, отколкото замисъл за създаването на туристически продукт.

Иван Вазов е роден на 27 юни 1850 г. в Сопот. От 1880 г. се установява в Пловдив. Дейно участва в обществения живот като депутат в Областното събрание. Вазов редактира вестник „Народний глас“, списанията „Наука“ и „Зора“. Пловдивският период е благоприятен за творческото му развитие. Хисарските бани през годините между 1881 и 1886 г. са предпочитано място, както за неделни разходки с приятели, така и за летен отдых, обикновено през месец юли. През 1886 г. Вазов е принуден да емигрира от България.

Иван Вазов умира на 22 септември 1921 г. в София.

В Хисаря Вазов създава 17 стихотворения („Отечество любезно, как хубаво си ти!“ [3, 105–106], „По райските долини“ [3, с. 108], „Долината“ [3, 115–116], „Вечерният час“ [3, 119–120], „Хисарските развалини“ [3, 120–121], „Раненият опълченец при Шейново“ [3, 129–132], „Момина баня“ [3, 141–142], „Excelsior“ [3, 143–146], „Рицар Балафре“ [3, 159–164], „Два сфинкса“ [3, с. 165], „Песента на синчеца“ [3, 177–178], „Живи картини“ [3, 178–179], „Борба и борци“ [3, 186–188], „Поет и жътварка“ [3, 232–239], „Кулата“ [3, 368–370], „Нощната музика“ [3, с. 422], „Нощно пътуване“ [4, 353–354]) и 2 пътеписа („Богдан“ [6, 113–117] и „Българският Херкулесбад“ [6, 297–301]). Сред творбите на Вазов има произведения, които не са писани в Хисаря, но в които се говори или се разпознава курортното селище (разказът „Павле Фертигът“ [5, 23–27], романът „Нова земя“ [8], глава XXVIII „Във Веригово“ от част първа на романа „Под игото“ [7, 158–164]). Стихотворението „На леди Странгфорд“ [2, 87–89] също може да се свърже с Хисаря.

След задълбочени проучвания на живота и творчеството на Иван Вазов бяха издирени 14 „Вазови места в Хисаря“:

1. **Село Синджирлии** (дн. кв. „Веригово“, присъединен 1971 г.) е посещавано от Вазов при разходките му от Хисарските бани. В главата „Във Веригово“ от романа „Под игото“ Вазов описва Синджирлии, като заменя турското име с българския му превод. Днес кв. „Веригово“ се простира северно от жп гарата в Хисаря.

2. **Паметникът на лейди Странгфорд** представлява неин барелеф, разположен на площад, носещ името ѝ. На мраморна плоча са изсечени няколко стиха от Вазовото стихотворение „На леди Странгфорд“. Емили Странгфорд оказва помощ на селищата, пострадали при потушаване на Априлското въстание, сред които е и Синджирлии.

3. **Гостилницата на Ариматейски** е спомената в романа „Нова земя“. Тук пловдивската младеж се развличала със залагания на карти. Намирала се е до северната крепостна стена, от външната ѝ страна.

4. **Хотелът на пан Тваржицки** също откриваме в романа „Нова земя“. Истинското име на полския емигрант – стопанин на едноетажния хотел е Мокренски. В залата, където поднасял обяд на гостите, имало маси, покрити с мрамор, вероятно взет от археологическите останки наоколо. Мокренски бил страстен картоиграч и след време проиграл хотела си. От него няма запазени останки или снимки, но се знае, че е бил в центъра на курорта.

5. **Хотел „Хисар“** е приютил Вазов при посещението му в курорта през 1897 г. и е описан в пътеписа „Българският Херкулесбад“. Сградата не е запазена, а от откритите снимки е видно, че се е намирала срещу днешната колонада с водопийния павилион.

6. **Старият пазар** на града също е станал обект на описание от Вазов. Връщайки се от баня, Вазов и приятелите му направили дребна покупка, която е документирана в пътеписа „Българският Херкулесбад“. Вазов пише, че с придружителите си купили краставици, от които „пратихме две в гостилницата, за да ни направят за обяд таратор“ [6, с. 301]. Пазарът се е намирал в центъра на курорта, пред хотел „Хисар“.

7. **Къщата на сопотчанина Матьо Тодоров**, които е прототип на бакалина Матьо от разказа „Павле Фертигът“. Той идва в с. Хисар след Освобождението и си построява двуетажна къща, в която имало бакалница и кръчма. Къщата е запазена и до днес, намира се южно от ресторант „Балкан“.

8. **Минералната баня „Кюпчеза“** (днес „Русалка“) е сред любимите места на Вазов и е описана в пътеписа „Българският Херкулесбад“. Тя се намира извън крепостната стена, на десния бряг на Славеев дол, на 60–70 м от западната крепостна врата.

9. **Паркът** край днешната баня „Топлица“ е описан от Иван Вазов в пътеписа „Българският Херкулесбад“. Изграден е по проект на швейцарецът инж. Луи Шевалас, който засажда акациева гора и оформя алеите му.

10. **Банята „Хавуза“** (днес „Топлица“) Вазов описва в „Българският Херкулесбад“, но с признанието, че заедно с двамата си другари не са имали кураж да се окъпят в нея заради високата температура на водата [6, с. 298].

11. **Славеев дол** е описан от Вазов в стихотворението „Долината“. „Това е една безименна, свежа, приветлива долинка, дете правих всеки ден разходката си.... Тя е украсена от двете страни с брястове. По средата има вадичка“ [10, с. 235]. Днес тя се нарича Славеев дол. До него се стига като се излезе от крепостта

през „Камилите“ и се тръгне надясно, от външната страна на крепостната стена. Славеев дол тече покрай западната крепостна стена и продължава на юг.

12. **Южната крепостна врата „Камилите“** е най-впечатляващият обект в Хисаря. Останките ѝ приличат на две камили, застанали една срещу друга. Но поетът вижда друго: „... тая колосална развалина беше разцепена; един тесен пролом делеше на две арката ѝ, която образуваше така два изправени един срещу други къса стени, слабо наумявайки два сфинкса – стърчащи в небето“ [8, с. 289]. Както и: „... южната порта на Хисарската крепост ... има подобие на два сфинкса, клекнали един срещу други“ [3, с. 165]. До „Камилите“ е поставен барелеф с лика на Иван Вазов и текст: „Отечество любезно, как хубаво си ти! Хисаря, Камилите, 1882 г.“, тъй като именно тук той написва това стихотворение. „Камилите“ са описани в романа „Нова земя“ и в стихотворенията „Два сфинкса“ и „Хисарските развалини“.

13. **Минералната баня „Момина баня“** Иван Вазов описва в пътеписа „Българският Херкулесбад“ и ѝ посвещава баладата „Момина баня“. Банята се намира в близост до новия център на града.

14. **Читалище „Иван Вазов“** е основано през 1904 г. и със съгласието на писателя е именувано на него. Настоятелството поддържа връзка с народния поет, който на няколко пъти изпраща като дар свои книги с автограф. Запазен е първият печат на читалището с образа на Вазов. Новата читалищна сграда, построена през 1984 г., се намира на бул. „Генерал Гурко“ 21, в новия център на града.

Културно-познавателен маршрут „Вазови места в Хисаря“

Културно-познавателният маршрут „Вазови места в Хисаря“ е с продължителност 140 минути. Започва от гарата в Хисаря и завършва при читалището. Представява обиколка на града пеша и обхваща всички места, свързани с Иван Вазов или неговите произведения. Екскурзоводът води групи от 10 до 15 туристи, а при ученически екскурзии – до 26 туристи. При спиранията за беседа водачът избира площадки, които да побират всички туристи от групата, за да им даде възможност да го чуват и да виждат обектите. При всяко място екскурзоводът изяснява в кое произведение е споменато или с кой момент от живота на Вазов е свързано.

Обиколката на туристите започва (с примерен начален час 10.00 ч) от жп гарата, от където се вижда някогашното село Синджирлии (дн. кв. „Веригово“)(Обект № 1). В непосредствена близост е паметникът на лейди Странфорд (2). Маршрутът продължават на юг по бул. „Иван Вазов“. При преминаването през северната крепостна стена (10.10 ч) гидът споменава гостилницата на Ариматейски (3). При пристигането в стария център на курорта (10.15 ч) – до колонадата с водопийния павилион, екскурзоводът изнася кратка беседа за хотела на пан Тваржицки (4), хотел „Хисар“ (5) и стария пазар на града (6), намирал се в съседство.

Маршрутът продължава (10.20 ч) на запад по ул. „Димитър Благоев“ към къщата на Матьо Тодоров (7). В кратката беседа пред нея (10.25 ч) могат да се възпроизведат моменти от разказа „Павле Фертигът“. Групата продължава на запад и през западната крепостна врата достига (10.40 ч) до баня „Кюпчеза“ (днешна „Русалка“)(8). Групата се връща по обратния маршрут, а след ресторант „Балкан“ туристите поемат на дясно и достигат до парка (9) в който са минералните бани „Топлица“ (10) и „Бистрица“ (10.50 ч), където има 15 минути за

отдих. След това групата (11.05 ч) тръгва към разделението на крепостната стена, през което достига до Славеев дол (11)(11.15 ч). Маршрутът продължава (11.20 ч) от външната страна на южната крепостна стена и достига до южната порта на античния град „Камилите“ (12)(11.30 ч). Пред внушителните ѝ останки екскурзоводът изнася кратка беседа, с епизоди от творчеството на Вазов, свързани с нея. Маршрутът продължава (11.35 ч) по ул. „Крепостна“, от вътрешната страна на южната крепостна стена, след това покрай източната стена, на изток по пешеходната алея, през мостчето на Орфеев дол, по ул. „Гладстон“ и бул. „Генерал Гурко“ и се стига до „Момина баня“ (13)(11.55 ч), където гидът може да възпроизведе моменти от баладата „Момина баня“. Крайната точка на маршрута (12.05 ч) е читалище „Иван Вазов“ (14), където туристите ще видят книги с автограф на писателя и могат да получат върху илюстрирана картичка отпечатък от оригиналния печат с лика на поета. Обиколката приключва с напускане на читалището (12.20 ч).

За обезпечаването на маршрута е необходимо поставянето на три информационни табла. Табло № 1 ще е срещу колонадата с водопийния павилион и ще съдържа снимки от стария център, където са били хотелът на Тваржици, хотел „Хисар“ и стария пазар. Табло № 2 ще е до южната крепостна врата и ще съдържа снимка на „Камилите“ преди укрепването им през 1928 г., както и графиката на художника Йозеф Обербауер, с която е илюстрирано първото издание на „Нова земя“. Табло № 3 ще е до читалище „Иван Вазов“ и ще съдържа снимки на старата сграда, на първия печат с образа на Иван Вазов и факсимилета от книги на поета с негов автограф. Допълнително могат да се отпечатат христоматия с произведенията на Вазов, свързани с курорта и илюстрирана картичка, върху която туристите да получат отпечатък от оригиналния печат на читалището, като доказателство за успешното преминаване по маршрута „Вазови места в Хисаря“.

Изводи

Маршрутът може да се предлага на туристите от санаториумите и хотелите в града, като услуга, влизаща в цената на основния пакет. Слабост на тази идея обаче е честотата на търсене. Ако смените на лекуващите се в санаториумите са с продължителност 10 дни, то те биха предлагали маршрута само три пъти в месеца. Видно е, че единствено Туристическият информационен център в града може да реализира този проект. След умората от действието на минералната вода и еднообразието на лечебните процедури след няколкодневен престой, Туристическият информационен център може да осигури търсеното разнообразие, като предложи на туристите този маршрут. Гидове по него, освен професионални екскурзоводи, могат да бъдат и студенти от специалност „Българска филология“ на Пловдивския университет или от специалност „Аграрен туризъм“ на Аграрен университет – Пловдив. За последните това ще възможност за провеждане на задължителния 45-дневен преддипломен стаж. Туристическият информационен център може да предлага този маршрут в периода 1.07.–30.08. всеки ден с предварително записване до 17.00 ч на предишния ден, при минимум 8 записали се туристи. В периода 1.09.–30.10. и 1.04.–30.06. маршрутът може да се предлага в събота и неделя и по допълнителна заявка. В периода 1.11.–30.03. маршрутът няма да се предлага заради метеорологичните условия.

Хисаря притежава добри условия и ресурси за развитие на туризма. Предлаганият в града туристически продукт е с добро качество и на конкурентни

цени. Богатото културно наследство, благоприятният климат и минералните води с доказан лечебен ефект благоприятстват развитието на различни видове туризъм, като доминиращ е балнеоложкият. Тенденциите в туризма в България за следващите няколко години сочат увеличаване на интереса към културния и селския за сметка на морския рекреативен туризъм. Увеличава се търсенето и на медицински туризъм – почивка плюс изследвания, лечебни и стоматологични процедури. Затова и посещенията в Хисаря от страна на чужди туристи ще се увеличават.

Литература

1. Апостолова, Майя. Разходка в Хисар с Иван Вазов. – Одисей, 2004, № 5, 82–84.
2. Вазов, Иван. Събрани съчинения. В 22 т. Т. 1. Лирика 1879–1880. С., Български писател, 1974.
3. Вазов, Иван. Събрани съчинения. В 22 т. Т. 2. Лирика 1881–1885. С., Български писател, 1975.
4. Вазов, Иван. Събрани съчинения. В 22 т. Т. 3. Лирика 1886–1912. С., Български писател, 1975.
5. Вазов, Иван. Събрани съчинения. В 22 т. Т. 9. Пъстър свят. Утро в Банки. С., Български писател, 1976.
6. Вазов, Иван. Събрани съчинения. В 22 т. Т. 12. Пътеписи. С., Български писател, 1977.
7. Вазов, Иван. Събрани съчинения. В 22 т. Т. 13. Под игото. С., Български писател, 1977.
8. Вазов, Иван. Събрани съчинения. В 22 т. Т. 14. Нова земя. С., Български писател, 1977.
9. Кънчев, Атанас. Вазов в Хисар. Хисаря, 2000.
10. Шишманов, Иван. Иван Вазов – спомени и документи. 2. доп. изд. С., Български писател, 1976.